
"Recent advances in conservation", G. Thomson, London 1963 : [recenzja]

Ochrona Zabytków 18/1 (68), 65-67

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

R E C E N Z J E

RECENT ADVANCES IN CONSERVATION, wyd. G. Thomson, London 1963, stron 224, il. (Bibl. ODZ sygn. III — 8045).

Z pewnym opóźnieniem trafia do rąk polskiego czytelnika pięknie wydana książka, która zawiera pełny tekst referatów, wygłoszonych na II kongresie The International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works (IIC), tak zwanym „rzymskim”. Niezwykle szeroka problematyka konferencji — od analityki elektronicznej, poprzez problemy estetyczne aż po programy szkoleniowe — była znana dzięki specjalnemu zeszytowi „Studies in Conservation” (4, 1961). Niektóre osoby mogły, poza uczestnictwem w obradach, otrzymać powielone teksty w trakcie obrad. Książka sprowadzana sporadycznie do kraju (dość wysoka cena 5 funtów i 5 szylingów), nie jest niestety spopularyzowana. Można chyba bez przesady wyrazić obawę, że zbyt mała ilość osób z niej korzysta.

224 strony formatu „quarto” zawierają 47 referatów o bogatej niejednokrotnie stronie ilustracyjnej oraz indeks, tak potrzebny w tym typie wydawnictw. Referaty obrazują obecny dorobek i kierunki dyskusji światowego konserwatorstwa (w konferencji uczestniczyli przedstawiciele 25 krajów). Bogatą ich treść uzupełniają przypisy, będące odbiciem najnowszej bibliografii. Spis autorów, opatrzony adresami i informacją o zajmowanym stanowisku, umożliwia zainteresowanym nawiązanie kontaktu w sprawach dyskusyjnych. Ich nazwiska, znane w większości z artykułów w „Studies in Conservation” i większych publikacji, to pełny niemal spis czołowych reprezentantów konserwatorstwa światowego. Nie bez przesady A. van Schendel, ówczesny przewodniczący IIC, widzi w tej książce reprezentację aktualnego stanu wiedzy. Nic też dziwnego, że recenzent stojąc przed tak poważnym i obszernym zespołem materiałów naukowych, ograniczony ramami artykułu, może jedynie podjąć próbę krótkiej charakterystyki podstawowych zespołów zagadnień.

Garry Thomson, redaktor „Studies in Conservation”, przygotowując do druku materiały konferencji, przyjął w zasadzie układ artykułów zgodny z porządkiem obrad i połączył je w grupy tematyczne. Sposób podania jest identyczny z układem streszczeń, które ukazały się w „Studies...”. Artykuły połączono w 12 grup tematycznych.

Klimat muzealny.

Laurence T. Harrison: *Ocena zagrożenia promieniowaniem dziennym, w galeriach*, omawia idealny, sprzężony z fotokomórkami system regulacji światła dziennego w oparciu o zespół filtrów eliminujących najbardziej szkodliwe rodzaje promieniowania. Próby przeprowadzone w Metropolitan Museum w 1951 r. dały wyniki pozytywne. Koszty zbudowania takiego urządzenia w warunkach krajowych nadają temu interesującemu sprawozdaniu charakter raczej teoretyczny. Tym niemniej przejrzyście wykład metody badań naświetlenia i zapobiegania

ich skutkom ma istotne znaczenie dla problemów współczesnej ekspozycji muzealnej. Uzupełnieniem tego tematu jest artykuł J. Lodevijksa: *Wpływ światła na obiekty muzealne*, w którym autor rozpatruje różne aspekty wpływu światła na strukturę dzieł sztuki (fotoliza, fotooksydacja).

Następna grupa trzech artykułów, mimo różnych pozycji wyjściowych, omawia ten sam temat: pakowanie dzieł sztuki, transport i związane z tym następstwa. Nathan Stolor: *Niektóre problemy ochrony dzieł sztuki w czasie transportu*, relacjonuje ważniejsze pozycje bibliograficzne i dzieli się ciekawymi uwagami o transporcie obrazów w surowych warunkach kanadyjskiej zimy (-30°C .), zdjęcia ukazują konstrukcję skrzyń. Interesujące są jego uwagi o szkodliwości folii polietylenowej, stosowanej w bezpośrednim kontakcie z transportowanymi dziełami i relacje z doświadczeń w komorze służącej do badań wilgotności. Kenzo Toischi: *Wilgotność względna w opakowaniu zamkniętym*, informuje o japońskich doświadczeniach w zakresie morskiego transportu dzieł sztuki. Hugh Wakefield: *Metody pakowania w Victoria and Albert Museum*, szczegółowo zaznajamia ze sposobami przygotowania do transportu obiektów przemysłu artystycznego. Dodatkowej wagi dodaje słowom autora to, że muzeum od 1880 r. prowadzi regularną akcję wysyłania zbiorów. Powszechnie zjawisko wymiany zbiorów, wędrówki depozytów i wystaw objazdowych skłania do szczególnie uważnego przestudiowania tej grupy prac.

Fizyczne i chemiczne metody analizy.

Selim Augusti: *Metody analityczne stosowane do dzieł sztuki i obiektów starożytnych*, po przeglądzie historycznym przechodzi do charakterystyki współczesnych metod (niszczących i nieniszczących), określa kryteria wyboru metody w zależności od tworzywa obiektu i typowe wyposażenie współczesnego laboratorium analitycznego.

Rutherford J. Gettens i J. Plesters: *Propozycja podręcznika badań materiałów malarskich*, po krótkim wstępie bibliograficznym przedstawili projekt układu podręcznika, oparty na przykładzie badań kilku barwników. Konstrukcja schematu opisu barwnika, czy postulowane sekcje innych części podręcznika, posiadają wartość nie tylko jako konspekt przyszłej publikacji, lecz mają również niewątpliwe znaczenie jako interesujący przykład metodyki wykładu technologii malarskiej.

Dwa następne artykuły: E. T. Hall'a: *Metody analizy fizycznej i mikrochemicznej malowideł i dzieł dawnej sztuki* oraz W. J. Young'a: *Zastosowanie mikrowiązki elektronów i mikrowiązki promieni X do nieniszczącej analizy (dzieł sztuki)*, przedstawiają osiągnięcia takich przodujących ośrodków badawczych jak oxfordzkie Research Laboratory for Archeology and the History of Art i Research Laboratory w Museum of Fine Arts w Bostonie. Są to metody zaawansowanej analizy fizycznej, wychodzące w zasadzie poza zakres możliwości przeciętnego laboratorium i wymagające daleko posuniętej specjalizacji.

Środki owadobójcze i grzybobójcze.

Cztery z wygłoszonych prac dotyczą konserwacji materiałów archiwalnych: Ludovico Santucci: *Stosowanie metod fizycznych i chemicznych w konserwacji materiałów archiwalnych*, Piero Gallo: *Problem stosowania środków owadobójczych w miejscach użytkowanych*, Fausta Gallo: *Czynniki biologiczne, niszczące papier w bibliotekach i archiwach*, F. Flieder: *Badania odporności biologicznej środków używanych do wzmocnienia dokumentów graficznych*, oraz tegoż: *Walka z pleśnią dokumentów graficznych*. Stanowią one kompendium współczesnej wiedzy o tej dziedzinie konserwacji, obejmując zakres konserwacji, restauracji, metody wykonywania kopii, klasyfikację i charakterystykę wegetacji szkodliwych drobnoustrojów, środków chemicznych etc. Bardzo szerokie przypisy (u Santucciego np. 182) są obfitym materiałem uzupełniającym.

Dwa następne artykuły tej grupy dotyczą wprowadzenia innych dziedzin sztuki, lecz przyczyny zniszczeń są te same: Antonio Tonolo i Clelia Jacobini: *Mikrobiologiczne zmiany we freskach*, W. Bousted: *Konserwacja dzieł sztuki w rejonach subtropikalnych i tropikalnych*. Referaty wywołały ożywioną dyskusję („Studies in Conservation”, o. c., s. 122), m. in. poruszano możliwość stosowania środków radioaktywnych i ultradźwięków.

Naukowe metody oczyszczania.

Dwa artykuły dotyczą problemów werniksów w malowidłach, następnie omawiają metody badań i konserwacji brązów antycznych. Elizabeth H. Jones: *Wpływ starzenia się i regeneracji na rozpuszczalność niektórych żywic*, Nathan Stolor: *Zastosowanie naukowych metod oczyszczania; studia nad rozpuszczalnością barwnych i bezbarwnych powłok, utworzonych z oleju lnianego*. Zreferowano obecny stan badań, po konferencji I.C.A. w 1959 r., krótki zarys historyczny i wnioski, wynikające z zastosowania poszczególnych środków rozpuszczających w określonych temperaturach. Opublikowane wykresy przejrzyste ilustrują tezy autorskie. Referaty wywołały gorącą dyskusję, niepozbawioną akcentów polemicznych („Studies in Conservation”, o. c., s. 124—5).

Ruthford J. Gettens: *Produkty zmian mineralnych w antycznych przedmiotach metalowych*, dokonał charakterystyki grup związków osadzających się na powierzchni przedmiotów metalowych. We wstępie zwrócił uwagę na ujemne, w pewnych wypadkach, skutki oczyszczania z tzw. patyny lub produktów rozpadu i innych nawarstwień w znaleziskach archeologicznych. Artykuł zakończył postulatem dalszych badań i konieczności podniesienia wiedzy kuratorów, archeologów etc. Albert France—Lanord: *Problem konserwacji metali antycznych we Francji* oraz w następnym artykule: *Restauracja i konserwacja dużych obiektów brązowych*, poinformował o osiągnięciach Laboratoire des Recherches Archeologiques, Musée Historique Lorrain, Nancy. Następne trzy artykuły przedstawiają metody badawcze: C. Panzeri i M. Leoni: *Zaawansowane metody badania metalurgicznego obiektów archeologicznych*, R. M. Organ: *Badania i leczenie brązów antycznych*, Adrienne R. Weil: *Zastosowanie kilku nieniszczących metod, używanych w metalurgii do badań przedmiotów metalowych pochodzących ze zbiorów*. Autorzy wyczerpująco omawiają swoje badania. Szczególnie praca Organa, który metodycznie relacjonuje fazy przygotowania obiektu do badań i technikę ich realizacji zasługuje na uważną lekturę.

Włoskie metody przenoszenia malowideł ściennych

Leonetto Tintori: *Metody zdejmowania malowideł ściennych stosowane we Włoszech* i Paolo Mora: *Uwagi o malowidłach ściennych* — dwaj wybitni przedstawiciele włoskiej szkoły przenoszenia malowideł, przedstawili całokształt problematyki. Metody

te omówiła również kons. Hanna Grzesikowa w referacie, wygłoszonym na krakowskiej konferencji poświęconej konserwacji malowideł ściennych, w dniu 24 października 1964 r. (przygotowywane do druku w „Bibliotece Muzealnictwa i Konserwatorstwa”).

Wzmocnianie obiektów kruchych.

E. Werner: *Wzmocnianie obiektów kruchych*, omawia podstawowe tworzywa organiczne (również malarstwo ścienne i ceramikę niepolewaną) oraz środki i metody używane w praktyce konserwatorskiej. W podsumowaniu zestawia warunki, które winien spełnić zabieg konsolidacji zabytku: R. M. Organ: *Wzmocnianie kruchych przedmiotów metalowych*, rozpatruje zabiegi przy przedmiotach o bardzo zaawansowanym procesie rozpadu — sposoby chemiczne, zatapianie w tworzywach sztucznych, metody elektrochemiczne wypełnianie ubytków i scalanie. Bardzo cenny jest aneks, w którym autor zestawia i charakteryzuje materiały używane do konsolidacji. Hanna Jędrzejewska: *Nowe eksperymenty w konserwacji brązów antycznych*, wykazuje ujemne strony procesu oczyszczania brązów z nawarstwień korozji i przedstawia swoją metodę impregnacji roztworem parafiny. Anna M. Rosenqvist: *Nowe metody wzmocniania kruchych przedmiotów*, ustala niezbędne cechy materiałów impreguracyjnych, określa zadania środków wzmocniających i dokonuje ich przeglądu.

Badania i konserwacja szkła.

Robert H. Brill i Sheldon Moll: *Badanie wiązką elektronów w mikroanalizie szkła antycznego*, złożyli sprawozdanie z pozytywnego zastosowania tej metody do szkła. W ten sposób, poza omawianymi już udanymi próbami zastosowania tej metody w odniesieniu do metali i malowideł, badania The Corning Museum of Glass (USA) rozszerzają zakres analitycznych badań strukturalnych na szkło. Dodać tu jednak wypada, że wykonano je w oparciu o najbardziej chyba wyspecjalizowany instytut badawczy, jakim jest Corning Glass Center, Corning, N. Y. Rolf Wihr: *Reperacja i rekonstrukcja szkła antycznego*, po scharakteryzowaniu cech, które powinien mieć materiał uzupełniający, omawia zastosowanie sztucznych tworzyw (Plexiglass, Perspex) do prac tego typu, w końcu przedstawia warunki i zasady wykonywania kopii.

Wzmocnianie i przenoszenie malowideł na drewnie.

Richard D. Buck: *Niektóre przykłady zastosowania mechaniki do konserwacji malowideł na drewnie* i Christian Wolters: *Zabiegi przy wypaczonych deskach, bariery wilgotności*, poza omówieniem rodzajów uszkodzeń warstwy malarskiej, szczególny nacisk położyli na mechaniczne właściwości drewna, stopień nasycenia wilgocią w zależności od stosowanych środków i różne typy parkietażu. Zbliżonych zagadnień dotyczy artykuł G. Urbaniego: *Konserwacja malowideł na drewnie*. A. W. Lucas: *Przenoszenie obrazów sztalugowych*, opiera swoje uwagi na 15-letnim doświadczeniu pracowni w National Gallery w Londynie. Określa warunki zmuszające do przenoszenia malowideł, charakteryzuje składniki warstwy malarskiej i metody przenoszenia malowideł na drewnie, dokładnie określając poszczególne fazy pracy i stosowane środki.

Nowe werniksy.

R. L. Feller: *Nowe werniksy typu rozpuszczalnego*, podaje zestawienie i charakterystykę (fizyczną i chemiczną) oraz stopień rozpuszczalności przy użyciu acetonu i toluenu. Gary Thomson: *Nowe werniksy do obrazów*, omawia szeroko ich trwałość, rozpuszczalność oraz inne cechy mechaniczne, optyczne i chemiczne. Załącza wykresy odzwierciedlające oddziaływanie na nie promieni podczerwonych i ultrafioletu. Podsumowanie zawiera postulaty badawcze.

Dyskusja, jaka się wywiązała („Studies in Conservation”, o.c., s. 144) po ich wygłoszeniu, potwierdziła, że wiele problemów oczekuje jeszcze na rozwiązanie.

Leczenie i naprawa tkanin i tapiserii.

Artykuły podtrzymują nadal trwający dialog na temat metod konserwacji, sprowadzający się do problemu — tradycyjne techniki reperacji czy środki chemiczne. Agnes Geijer: *Ochrona obiektów włókiennictwa*, zestawiała zgodnie ze swym dotychczasowym stanowiskiem, mechaniczne metody leczenia tkanin. Ważny argument za tą postawą znajduje w aspektach estetycznych i naukowo-badawczych, które — jej zdaniem — są eliminowane przy użyciu metod chemicznych. Apel o otwartą dyskusję, nie tylko w aspekcie nauk ścisłych, lecz i humanistycznych, kończy jej artykuł. Mottem artykułu Jentiny E. Leene: *Restauracja i ochrona tkanin antycznych a wiedza przyrodnicza*, jest stwierdzenie, że wprowadzenie nowych wątków wzmacniających tkaniny, nie jest rzeczywistą restauracją. Poza omówieniem wymogów, jakim winny odpowiadać stosowane środki chemiczne, dokonuje zestawienia specyfików używanych od 1953 r. w Delft (związki poliwinylowe). Louisa Bellinger: *Podstawowe cechy włókien tekstylnych* i E. R. Beecher: *Wzmacnianie osłabionych tkanin siatką z włókien syntetycznych (nylon i terylen)*, zamykają prace tej sekcji.

Kształcenie i szkolenie konserwatorów i restauratorów.

Pięciu autorów zabiera głos w tej ważnej kwestii, są to: P. Rotondi: *Kształcenie konserwatorów i restauratorów*, Sheldon Keck: *Szkolenie techników dla konserwacji*, Helmut Ruhemann: *Szkolenie restauratorów*, Bohdan Marconi: *Pro-*

gram Wydziału Konserwacji w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, Henry Hodges: *Kurs „ab initio” o konserwacji starożytności*. Poglądy w wielu punktach identyczne, w niektórych odbiegają od siebie, nie miejsce tu jednak, aby je szczegółowo referować. Bardzo symptomatyczny jest artykuł Sheldona Kecka, który zdecydowanie uważa pojęcie „konserwacja” za zbyt ogólne i widzi raczej dwa oddzielne zakresy — zapobieganie i restaurację. Wśród pytań, które sobie zadaje, ważny jest problem określenia funkcji człowieka, którego nazywa się konserwatorem. Czy winien to być wysoko wyspecjalizowany technik, czy teoretyk, rodzaj krytyka i historyka sztuki, który kieruje zespołem techników? Na to i inne pytania udziela częściowo odpowiedzi sam, częściowo znajdujemy je w artykułach Marconiego i Hodgesa. W każdym razie wszyscy autorzy, mówiąc o konserwatorach, opowiadają się zdecydowanie za tym, aby byli to artyści odpowiednio przygotowani do pracy. Inną kwestią jest przygotowanie chemików, fizyków itp., którzy wykonują badania dla konserwatorów.

Materiały konferencji rzymskiej nasuwają szereg refleksji. Najważniejsza jest chyba ta, że obecna konserwacja dzięki oparciu o nauki ścisłe i współpracę z wyspecjalizowanymi laboratoriami, otworzyła szerokie perspektywy, znacznie zwiększyła możliwości skutecznej interwencji w akcji ratowania ginących zabytków przeszłości. Nie ulega wątpliwości, że za konserwatorem wykonującym swą pracę muszą stać specjaliści prowadzący badania, którym on sam nie może sprostać. Okres, w którym konserwator sam wykonywał dostępne mu, proste badania, mijał bezpowrotnie wraz z postępem nauki. Wyłania się jeszcze jedna refleksja — warto chyba niektóre z rzymskich materiałów, w formie powielanej lub innej, udostępnić konserwatorom.

I. k.

*

V. ČUPR I J. B. PELIKAN, *Základy konzervace kovů v Muzeích (Zasady konserwacji metali w muzeach)*. Wyd. Národní Muzeum v Praze, w ramach serii: *Studijní, Metodický a Informační Materiál „Muzejní Práce”, t. 10 (1963), 199 stron, 19 il.*

Publikacja prof. dra Waclawa Čupra i dra J. B. Pelikána, dotycząca zasad konserwacji metali w muzeach, jest obszernym przeglądem nowoczesnych metod walki z korozją. Pracownicy muzealni i konserwatorzy mają okazję dowiedzieć się z niej, jak obszernym zagadnieniem w nowoczesnej technice, zwłaszcza w przemyśle metalowym, jest walka z korozją oraz jak szeroką gałęzią metalurgii jest obróbka powierzchniowa metali. Z 32 rozdziałów cyt. książki aż 23 poświęcono różnym sposobom obróbki powierzchniowej wyrobów metalowych takim, jak fosforanowanie, czernienie, brunirowanie, bejcowanie, oksydowanie, barwienie metali, utlenianie anodowe, galwaniczne metalizowanie, chemiczne metalizowanie, malowanie i lakierowanie oraz czynnościom pomocniczym jak szlifowaniu, polerowaniu, szcztokowaniu, odtłuszczeniu, odrdzewianiu i suszeniu. Pierwsze 3 rozdziały (12 stron) podają zarys teorii korozji. Ciekawszym rozdziałem omawiającym zagadnienie luźno związane z metalurgią, a istotne w konserwacji zabyt-

ków metalowych, zwłaszcza archeologicznych, jest rozdział poświęcony chemicznej stabilizacji rdzy. Zdaniem autorów jedyną możliwością konserwacji w pełni skorodowanych obiektów jest dejonizacja rdzy. Dejonizacja może być przeprowadzona na drodze elektrochemicznej w aparacie posiadającym w przestrzeni katodowej wymiennik jonowy. Jakkolwiek z generalnymi stwierdzeniami autorów w cyt. rozdziale można by polemizować np. dejonizacja nie jest jedyną możliwością konserwacji w pełni skorodowanych obiektów), niemniej rozdział ten zawiera wiele cennych i ciekawych informacji. Sprawy konserwacji obiektów w pełni skorodowanych należą do najtrudniejszych problemów praktyki muzealnej. Autorzy wprowadzili po raz pierwszy w praktyce konserwatorskiej bezpostaciowe powłoki fosforanowe, które polecają stosować na obiektach żelaznych w połączeniu z wazeliną lub dobrym werniksem bezbarwnym. W osobnych rozdziałach omówiono procesy korozji i metody konserwacji obiektów ze złota, srebra, cyny, ołowiu i cynku. W tekście podano szczegółowe recepty i sposoby stosowania past odrdzewiających, kąpiele barwiących, bejc itp. oraz w części ilustracyjnej na końcu książki schematy układów do zabiegów elektrochemicznych i przykłady konserwacji zabytków metalowych.

*

B. MÜHLETHALER, *Das chemisch-physikalische Laboratorium (Laboratorium fizyko-chemiczne)*, „Jahresberichte” 1959 u. 1960 (wyd. Schweizerisches Landesmuseum in Zürich, 1961), s. 69—77, 10 il.

Dr Bruno Mühlethaler, wybitny specjalista w dziedzinie badania technik i metod konserwacji, dy-

rektor fizyko-chemicznego laboratorium badawczego Muzeum w Zurychu zamieścił w wydanych drukiem sprawozdaniach za lata 1959—1960 zwarty i wyczerpujący, ilustrowany świetnymi fotografiami artykuł omawiający całokształt zagadnień związanych z utworzeniem, programem badań, organizacją, wyposażeniem i zadaniami kierowanej przez siebie placówki.